

Az eperjesi kollégiumtól az elmeorvosig

Vachott Sándor irodalmi kapcsolatrendszerének rétegei

Az alábbi tanulmányban azt, a Vachott Sándor (1818–1861) életpályáját és írói működését meghatározó, többrétegű és fokozatosan kiépülő kapcsolati hálót szeretném vázlatosan bemutatni, amely az 1830-as évek végétől mind személyes boldogulása, mind írói karrierje szempontjából valódi erőforrásként, a szabadságharc leverését követő válságos időszakban pedig egyfajta társadalmi védőhálóként működött Vachott és családja életében.¹ Ez a kísérlet pedig óhatatlanul együtt kell, hogy járjon a Vachott és nemzedéktársai írói és közéleti szocializációja szempontjából legfontosabb közegek (formális, valamint informális intézmények) és történések számbavételével, továbbá azon tényezők felmutatásával, amelyek ennek a generációnak alapélményévé és közös tapasztalatává váltak.

Vachott Sándor irodalmi kapcsolatrendszerének első rétege az 1830-as évek derekán, az eperjesi evangélikus kollégiumban töltött diákévek alatt alakult ki. Az 1827 óta Greguss Mihály, Székács József, majd Vandrák András védőszárnyai alatt működő eperjesi Magyar Társaság, hasonlóan az ország többi oktatási intézményében lévő önképzőkörhöz, olvasóegylethez, a magyar nyelv és irodalom iránt érdeklődő fiatalokat tömörítette. Ennek a társaságának volt tagja Pulszky Ferenc, Henszlmann Imre, majd a Vachott testvérek, az Alföldről érkező Reök István, Sárosi Gyula és Szakál Lajos, utóbbiak egyébként unokatestvérek voltak, mindkettőjük édesanyja a dabasi Halász családból származott (és ebbe a családba nősült be aztán a szintén íróvá váló eperjesi diák, Lisznai Kálmán is). Néhány évvel a Vachott testvérek után kezdte meg tanulmányait az említett Lisznai, a fiatalon elhunyt Eördögh István, valamint Irányi Dániel és Kerényi Frigyes.² Vachotték iskolatársa volt még Fest Imre, aki az önképzőkör munkájában nem vett részt, és úgy tűnik, az irodalom sem érdekelté különösebben, de később komoly politikai karriert futott be: 1867 és 1872 között az ipar és kereskedelmi minisztériumban lett államtitkár. Míg Vachotték kapcsolatrendszerében mindig is meghatározóak maradtak az eperjesi ismeretségek és a kollégiumi évek, addig Fest Imre emlékiratai arról tanúskodnak, hogy az egykori iskolatársak közül csupán egyetlen emberrel tartott fenn szorosabb baráti kapcsolatot.³

¹ E megközelítés a Vachott család esetében nem előzmény nélküli. Demmel József egy korábbi dolgozatában Vachott Sándor testvéréről, Vahot Imréről szólva így fogalmazott: „a Vahot-pályakép irodalomtörténeti relevanciáját 1840-es évekbeli kapcsolathálója adja” DEMMEL József, *Az irodalom (szociális) hálója. Közelítések Vahot Imréhez*, Sic itur ad astra, 20(2009), 59. sz., 253–268. Az idézet helye: 253.

² BODOLAY Géza, *Irodalmi diáktársaságok: 1785–1848*, Bp., Akadémiai, 1963, 172. skk.

³ FEST Imre, *Emlékirataim*, fordította V. WINDISCH Éva, s. a. r. KOROMPAY Bertalanné, KOROMPAY H. János, Bp., Universitas, 1999, 25–30.

Még 1836-ban adták ki Eperjesen Kovács Sámuel szerkesztésében a *Jácint* című zsebkönyvet, amely hasonló próbálkozás volt, mint a sárospataki Magyar Nyelvművelő Társaság *Partheonja* vagy a debreceni kollégiumban a Péczely József által szerkesztett *Lant* című diákalmanach. A Vachott testvérek nem írtak a kiadványba, de Reök, Sárosi és Szakál több verssel is képviseltette magát. Ezekben az években a később írói és közéleti pályára lépő fiatalemberek meghatározó élményévé váltak az ország különböző tanintézeiben (Sopronban, Pápán, Pozsonyban, Debrecenben, Eperjesen) működő irodalmi társaságok és önképzőkörök, amelyek nemcsak a magyar nyelvű irodalom megismerését tették lehetővé, de teret adtak az írással próbálkozó diákok szárnypróbálgatásainak is.

Tanulmányaik befejezése után a Vachott testvérek és Sárosi még egy ideig Eperjesen maradtak. Pulszky Ferenc emlékirataiban így jellemezte ezt az időszakot:

Midőn Eötvös ismét Eperjesre jött, fölkerestük azon kis írói kört, mely ez időben itt keletkezett. Kapy István, a megye főjegyzője érezte, hogy a latinság helyére lépő magyar irály követelményeinek a megyei aljegyzők alig felelnek meg, s azért írnokul fölfogadta Sárosi Gyulát, Vachott Sándort és Imrét, kik éppen ekkor végeztek el jogi tanulmányikat az eperjesi kollégiumban. Mind a hárman a vármegyeházán laktak, hol őket a náluk fiatalabb Kerényi Frigyes szokta fölkeresni. Nekem is sokszor fölolvasták költeményeiket, ismertem tehetségeket, s bevezettem őket Eötvöshöz, ki csakhamar kieszközölte, hogy atyja, a főispán, az első üresség betöltésénél Sárosi Gyulát másod aljegyzőnek nevezte ki.⁴

Eötvös az eperjesi kerületi tábla tiszteletbeli ülnökeként ez idő tájt valóban megfordult Sáros megye központjában, így tehát már az eperjesi évekre datálható Vachott Sándor és a fiatal báró ismeretsége, amely majd a későbbiekben meghatározó lesz nemcsak Vachott irodalmi pályájának az alakulásában, de a család, elsősorban Vachott feleségének, Csapó Máriának az életében is.⁵

A joggyakorlatát Nógrád megyében végző Vachott Sándor 1838-tól több verset és egy értekezést is publikált (*A színihatás mint drámai becsmérték* címen) az egy évvel korábban megindult *Athenaeum* című folyóiratban, időnként pedig Pesten is megfordult. Nógrádi időszakáról, gondolatairól és már akkor jelentkező érzelmi hullámzásairól egy, alighanem Sükey Károlyhoz írt levele tanúskodik:

Én édes Károly szinte szinte megöszültem a sok szerelmi kalandoktól, táncztól 's olly sok mindennemű vegyeseektől mióta nem láttalak [...] Mi lelkesítsen bennünket? A' pesti új épület? Németajkú szépeink? vagy lelketlen ifjaink végtelen sora? [...] Becsületes szívet átokúl ada nekünk az ég. Lehető – boldogabb honban nem utolsó talán jelesebb férjfiak közé számíthatnánk vala, lehető – könyeket is látunk vala csillogni, hála könyét egy nemes népnek jótékony intézeteink, erényeink jutalmául, de mi ezen örömet honunk jelen állásából ítélve – hiú reményeknél nem fognának egyebek lenni, ha reménylenünk szabadna.⁶

⁴ PULSZKY Ferenc, *Életem és korom*, I. kötet, s. a. r. OLVÁNYI Ambrus, Bp., Szépirodalmi, 1958 (Magyar századok), 146.

⁵ Erről lásd Deák Ágnes és Török Zsuzsa tanulmányát e számban.

⁶ Vachott Sándor Sükey Károlynak (?), Keszeg, 1838. febr. 7. OSZK Kt. Levelestár.

Vachott tehát a vele egykorú fiatal emberek látszólag gondtalan életét élte, de elégetlenséggel szemlélte a közállapotokat, és mint ahogy a levél egy későbbi részében kifejtette, egyedül Vörösmarty, Bajza és Toldy elismerése töltötte el örömmel. A levélben a hazai viszonyok egyik szomorú szimbólumaként jelenik meg az Újépület, amely csaknem másfél évtized múltán személyes sorsában is végzetes fordulatot hoz.

Az ez években megjelent lapok közül legtalpraesettebb és legtudományosabb volt a Bajza, Vörösmarty és Schedel (most Toldy) által szerkesztett Athenaeum, melybe gyakran és rendszeresen dolgoztam. [...] Akkori írotársaim között legkedvesebb barátom és legelméesebb egyéniség volt Kazinczy Gábor, kinek társaságába központosult az akkori fiatal írók nagyobb és munkásabb része. Ezek közül megemlítendőknék vélem Vahot Sándort, Kuthy Lajost, Erdélyi Jánost, Pap Endrét, az elhúnyt Vajda Pétert, Szigligetit és kikkel együtt igen sok jó és vidám órában részesültünk. Leggyakrabban jöttünk össze özv. Fáy Ferenczné asszonyánál, kinek leányával Emmával már akkor Kazinczy Gábor jegyben volt.

Így emlékezett vissza ezekre az évekre önéletírásában a komáromi származású író, Beöthy Zsigmond, aki diákként a pozsonyi Magyar Társaságban alapozta meg a magyar irodalommal kapcsolatos ismereteit.⁷ A pozsonyi diáktársaság vezetője 1834-től a fentebb már említett, addig Eperjesen működő Greguss Mihály volt, aki arról volt nevezetes, hogy ő volt az első, aki a bölcsészetet magyarul adta elő.⁸

Ezen fiatal írók köréhez tartozott tehát Vachott Sándor is, aki kezdetben elsősorban Kazinczy Gábornak köszönhetően bővítette irodalmi kapcsolatrendszerét: így Erdélyi Jánost, későbbi sógorát és Tóth Lőrincet is rajta keresztül ismerte meg, mint ahogy ez Tóth Lőrincnek a Vachott fölött 1862-ben, a Kisfaludy Társaság ülésén elmondott emlékbeszédéből kiderül. Kazinczy és Erdélyi még Sárospatakról ismerte egymást, de csak később kötöttek barátságot. Az Erdélyi-levelezésből rekonstruálható, hogy Erdélyi János 1837-ben egykori pataki diáktársától, az Eperjesen tartózkodó Mecsey Mihálytól hallott először Vachott Sándorról, majd 1838 januárjában Kazinczy számolt be neki arról, hogy Vachott személyében egy nagyreményű ifjúval ismerkedett meg. „Verseiben én *genie* bélyeget látom” – írta Kazinczy Erdélyinek.⁹ Egy hónappal később Vachottnak a *Magyartalan hölgyhöz* című verséből küldött el egy részletet.

Ha bűn bánat fog el, leány
Egy csendes reggelen,
És gyónni mégysz, hogy kis szived
Ismét nyugodt legyen:

⁷ BEÖTHY Zsigmond, *Életemből*, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár, 1526 utáni gyűjtemény, Naplók (R 31) 13. folió. A kézirat megjelenés előtt áll a Kalligram Kiadónál.

⁸ Greguss és az önképzőkör tevékenysége 1835-ben a kormányzat figyelmét is felkeltette. Lásd VÖLGYESI Orsolya, *Szalay László nemzedéke Kőlcsey vonzásában* = Uő, *Rendi nyilvánosság és rendi politika a reformkorban: Tanulmányok*, Bp., Ráció, 2016, 134–135.

⁹ Kazinczy Gábor Erdélyi Jánosnak, [Pest, 1838. jan. 1.] = ERDÉLYI János *Levelezése*, I. kötet, s. a. r. T. ERDÉLYI Ilona, Budapest, Akadémiai, 1960 (A magyar irodalomtörténetírás forrásai 2.) [a továbbiakban: ErdélyiLev I.], 29.

Súgd büneidhez, o, leány
Fájdalmas hangokon:
Hogy nem hevíti kebledet
Anyád, a drága hon.¹⁰

Ugyanezt korábban már Tóth Lőrinchez is eljuttatta, aki Kazinczy szerint a következőképpen reagált: „Legszebb tán minden apróságok közt, írja Tóth, melyeket literaturánk mutathat. Azóta legalább százszor elmondtam, s minden leánnyal ezzel köszöntök, ha előmbbe kerül.”¹¹ Úgy tűnik (legalábbis Kazinczynak egy Erdélyihez írt levele erről tanúskodik), az *Athenaeum* szerkesztői, Vörösmarty, Bajza és Schedel kedvelték Vachott Sándort, és szívesen egyengették pályájának alakulását, miközben Kazinczy és a triász között komoly feszültség keletkezett.

Miután tehát az 1830-as évek végén Kazinczy Gábor eltávolodott az *Athenaeum* körétől, új nemzedéki alapon szerveződő orgánumot akart indítani, eredetileg *Literatúrai táborozások* címen. Később a címet megváltoztatta, és így 1839 elejére állt össze a *Népbarát* című kiadvány, amelynek kinyomtatását a cenzúra megakadályozta. Kazinczy tovább próbálkozott, és előbb Erdélyi Jánost, majd annak tudta nélkül Kuthy Lajost kérte fel szerkesztőtársnak, hogy *Ellenőr*, illetve *Őr*, majd pedig *Holmi* címen adjon ki egy füzetet. Az Anton Ottmayer által készített cenzori jelentésből, a fennmaradt kéziratokból, illetve az 1839 elején a *Figyelmezőben* közzétett tartalomjegyzékből következtethetünk a soha meg nem jelent kötetek tartalomára és a szerzőgárdára. Többek között Erdélyi János, Vachott Sándor, Vahot Imre, Riskó Ignác, Sárosi Gyula, Tóth Lőrinc adott írást a vállalkozásba.

A szlovák íróként is működő Ottmayer, aki 1832/33-ban a pesti jogi kar dékánja volt, és Jan Kollár egyik legközelebbi barátjaként tartották számon, kifogásolta például az *Ellenőr*, majd *Őr* címen benyújtott összeállítás mottóját: („Wir singen, wie der Vogel singt / wenn er im Käfig sitzt”), valamint azt, hogy a kiadandó kötetet Kazinczy Ferenc hamvainak ajánlották. Felhívta a figyelmet a prózai művekben és a költeményekben egyaránt megjelenő veszedelmes és üldözendő eszmékre, amelyeket „a tapasztalatlan és szertelen lelkesedéstől fűtött ifjakkal kívánják bevétetni, mérgezett készítmény gyanánt”. Sárosi Gyula *Rab dala* című költeményét pedig azért tartotta különösen veszélyesnek, mert az – véleménye szerint – a bebörtönzött országgyűlési ifjakra utalt:

A legalázatosabban alulírott cenzor úgy véli, hogy ezek az írások a veszedelmes irányzatosság gyanúját meghaladják – és nem sokban tér el az igazságtól, ha ezt a dalt és ezeket a panaszokat az elítélt és az állam közbörtöneibe zárt ifjakkal kapcsolatban levőknek gyanítja. VII. Ugyanezen okból gyanúsnak látszik a 42. lapon Vachott Sándorhoz Télhó 12d. 1838 c. dalnak az értelme is, valamint a másik, a 44. lapon található Egy sír c. dalé is.¹²

¹⁰ Kazinczy Gábor Erdélyi Jánosnak, [Pest, 1838. febr.] = ErdélyiLev I. 31.

¹¹ Kazinczy Gábor Erdélyi Jánosnak, [Pest, 1838. febr.] = ErdélyiLev I. 32.

¹² T. ERDÉLYI Ilona, *Az Ifjú Magyarország és Kazinczy Gábor*, Bp., Akadémiai, 1965 (Irodalomtörténeti füzetek 48.), 128–133.

Az előbbi Sárosi, az utóbbi Szánky Károly verse volt, Szánkyé kéziratban maradt, Sárosié pedig csak 1861-ben látott napvilágot a *Trombita* című lapban. Már ekkor, vagyis az 1830-as évek végén tetten érhető tehát, hogy az 1836 májusában letartóztatott és bebörtönzött Lovassy László sorsa többeket megihletett: Sárosin és Szánky Károlyon kívül Erdélyi Jánost is, akinek verse *A kárhozott* címet kapta, egykorúan azonban ez sem jelent meg, sőt tudomásunk szerint Erdélyi kísérletet sem tett annak megjelentetésére. A kézirat viszont datálva van, a költemény kelte: „Beréte, 1837. nov. 22.” A vers végén ez a megjegyzés áll: „Ezt nem így kell vala kidolgozni, Lovasy Laczira gondoltam.”¹³ Egy bizonytalan hitelességű, pontosan nem datálható titkosjelentés szerint (amelyet Tábori Kornél közléséből ismerünk) az ügyvédi vizsgától politikai okok miatt eltiltott Kuthy Lajos is írt a témáról, a műről azonban ennél a híradásnál többet nem tudunk:

Körülbelül július havában történt, hogy ez a Kuthy Lajos egy szép kötésű könyvet adott át Beöthy Lászlónak. Az általa írt mese (das Hajmorthal) volt a könyvben és Lovassy verse (Klagelied), amelyet a börtönben írt. [...] A költői mese hosszasan írja le, hogyan cipelnek el egy Hajmor nevű fiatalembert durva zsoldosok az éjszaka a szüleitől. Zokogó beteg édesanyjának a következő frázist mondja, ami alól kilátszik a lóláb: „trauere nicht Mutter, denn es lebt noch ein Gott, es lebt noch ein Vaterland.” [...] A „vizsgálat” megállapította, hogy Kuthy műve hazaáruló tartalmú és tele van „demagóg célzatossággal”. Hajmor völgye, a szerb mese, nem egyéb, mint „maszkírozva” Lovassy elfogatása, pöre és elítéltetése. A leplezés, vagy a hatás fokozása céljából, Kuthy Hajmor-ja a vérpadon pusztul el. [...] Kiderült még, hogy a diákok titokban sokszor lemásolták Kuthy művét és több példányt küldtek Erdélybe, Kolozsvárra, Nagyszebenbe, Enyedre is.¹⁴

Lovassy László személyének néhány év múlva még fontos szerepe lesz Vachott irodalmi pályafutásában és személyes sorsának alakulásában is.

Vachott Sándor és testvére mint jurátusok érkeztek meg az 1839/40-es országgyűlés helyszínére, Pozsonyba. Az ügyvédi vizsgát majd csak a diéta befejezése után tették le, Vachott Sándor ügyvédi diplomáját 1840. december 18-án állították ki.¹⁵ Az országgyűlés időszakában Vahot Imre nevezetes megjegyzése szerint: „[i]tt az ifjú literátorok mind politicusoká lettek”.¹⁶ Ugyanakkor a diéta helyszínén megjelent nagyszámú országgyűlési ifúságról összességében nem volt túl jó véleményel:

Természetes hogy mi pestiek vagyuk színe a fiatalságnak; az ex partibus [!] emberei közt töméntelen betyár és tudatlan ökör található, kiknek minden liberalismusok a pusztja jó szívből, vagy falusi szájaskodásból áll. Jó iskola lesz rájuk nézve az országgyűlés. A nyilvános

¹³ Vö. ERDÉLYI JÁNOS *Összes költeményei*, s. a. r. T. ERDÉLYI Ilona, IVANCSICS Evelin, VÁRADI Eszter, utószó T. ERDÉLYI Ilona, Piliscsaba, PPKÉ BTK, 2007 (Kötelező ritkaságok), 561–562.

¹⁴ TÁBORI Kornél, *Titkosrendőrség és kamarilla: akták – adatok, akták a bécsi titkos udvari és rendőrségi levéltárból*, bevezető MARCZALI Henrik, Bp., Athenaeum, 1921, 30–31.

¹⁵ A hagyatékban megőrzött oklevél szerint Vachott „dicséretes” minősítést kapott. A vizsgabizottság elnöke báró Vay Miklós volt, a tagok pedig Pogány Albert rozsnyói kanonok és Ürményi József (OSZK Kt Fond 20/17).

¹⁶ Vahot Imre Erdélyi Jánosnak, [Pozsony, 1839. jún. 8.] = Erdélyi Lev I. 57.

intézetek között legjelesebb az Apponyi-könyvtár, mely minden olvasó számára – tárva áll. Vajha a készületlen ifjuság, mely iskoláiból minden alapos tanulmány nélkül került ki, szabad óráiban az annyira megszokott kávé- és bordélyházak helyett. néha néha ezen szellemi éldeletet is használná.¹⁷

Vachott Sándor Erdélyi Jánoshoz írt első levelében a tekintélyesebb országgyűlési követek közül Deák Ferencről, Felsőbüki Nagy Pálról és Palóczy Lászlóról szólt ismerően. Deákról és Nagy Pálról a következőket írta: „Deák Ferencz gondolataiban rendszeresebb, logicaibb irányú; előadásában szebb nyelvezetű Nagy Pálnál; az ellenben fölragyogó gondolatokban dúsabb, s a tárgy ösmeretlen oldalai kimutatásában leleményesebb amannál. Nagy Pál lángabb ész, Deák Ferencz világítóbb.”¹⁸ Nem hagyta szó nélkül a régi eperjesi ismerős, Pulszky Ferenc országgyűlési szereplését sem, aki első ízben képviselte Sáros megyét Pozsonyban. Vachott tudósítása szerint Pulszky első felszólalása csalódást okozott, a következő alkalommal azonban „igen szép és tudományteljes beszédet tartta, jobban kidolgozottat, mint elmondottat. Most még habzásban van és gyakorlatlanságot árul el”.¹⁹ Már első levelében arról számolt be, hogy jól érzi magát, sokat tanult, és sokat tapasztalt. Elragadtatással írt a pozsonyi élet egyik központjáról, a ligetről, amely „gyűlhelye a legjelesb férjfiaknak és legszebb nőknek”,²⁰ és sajnálkozott azon, hogy Pesten ilyen hely nincs. Vachott és testvére számára tehát megkönnyítette a beilleszkedést, hogy számos, az irodalom terén működő régi ismerőssel együtt tartózkodtak a diéta helyszínén: „Pozsonban sok jó embert, miért ne barátot? találtam a régiekből. Riskó e nap estve jó ízű magyar étkekkel szívesen látott szállásán. Pulszkyt kétszer látogattam meg. Jelenleg nagy becsületben van, követtársai szeretik, Deák különösen, valamint Szechenyi.”²¹ Riskó Ignác ezt megelőzően valószínűleg Kölcsey mellett dolgozott Szatmár megyében a jegyzői hivatalban, a patvaria teljesítését azonban Csupka András kerületi táblai ügyvéd, az eperjesi evangélikus kollégium jogtanára állította ki számára.²² Szintén Kölcsey közvetlen környezetéből érkezett Pozsonyba az íróként is nevet szerzett Pap Endre, de ott volt az egykori eperjesi iskolatárs, Szakál Lajos és a pesti irodalmi életből már ismert Tóth Lőrinc, Szontagh Pál és Beöthy Zsigmond is (ez utóbbi id. Pázmándy Dénes Komárom megyei követ kancellistájaként). Szintén jurátusként volt jelen az eperjesi kollégiumi barát, Arday Károly is, aki majd mint a Telekiek jószágkormányzója 1849/50 fordulóján

¹⁷ Vahot Imre Erdélyi Jánosnak, [Pozsony, 1839. jún. 8.] = ErdélyiLev I. 56.

¹⁸ Vachott Sándor Erdélyi Jánosnak, Pozsony, 1839. jún. 20. = ErdélyiLev I. 59–60.

¹⁹ Uo. 60.

²⁰ Uo.

²¹ Vachott Sándor Erdélyi Jánosnak, Pozsony, 1840. ápr. 10. = ErdélyiLev I. 107.

²² Riskó Ignác 1840 márciusában vagy áprilisában tehetett le a jurátusi esküt, ügyvédi diplomát azonban nem szerzett. Később Petőfivel is baráti viszonyba került, ő mutatta be a költőt Szendrey Juliának. 1848 júniusában a nagykarolyi kerület képviselője lett. Lásd PAJKOSSY Gábor, *Kölcsey patvaristái = Testimonio litterarum: Tanulmányok Jakó Zsigmond tiszteletére*, szerk. DÁNÉ Veronka, LUPESCUNÉ MAKÓ Mária, SÍPOS Gábor, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2016, 299–306.

nyújt komoly anyagi segítséget és erkölcsi támaszt Vachott Sándornak és családjának. A Vachott testvérek rokonságban álltak az elítélt és ekkor még börtönbüntetését töltő Kossuth Lajossal is. (Anyai nagyanyjuk Kossuth Lajos apjának, Kossuth Lászlónak volt a testvére, Vachott Kornélia férjhez menetele előtt két évig Kossuth anyjánál lakott). Így nem lehet véletlen, hogy mikor Vahot Imre 1839 nyarán Pozsonyból Bécsen keresztül Gräfenbergbe utazott gyógykezelésre, ingébe varrva vitte Deák Ferenc és mások levelét báró Wesselényi Miklósnak.²³ S mikor a következő év tavaszán-nyarán Vachott Sándor tartózkodott a gyógyfürdőben, Kossuth a szabadulása után történekről írt levelét unokaöccsén keresztül juttatta el a bárónak. Vachott Sándor egyik leveléből úgy tűnik: a fiatalembernek ekkor nem elsősorban testi, sokkal inkább levertséggel járó hangulati problémái lehettek: „Napjaim gond nélkül telnek. Levertségem mindinkább felemelkedik. – Ittmulatásom idejét szembetűnő javulásom határozandja meg. Még nem kívánkozom máshová e tájról, mivel tudom, csak pillanatokra érzeném máshol magamat jól. Itt máris, egész napokon, eleven vidorság foglal el.”²⁴

Az országgyűlés időszakában és annak helyszínén – mint ahogy ez az Erdélyi-levelezésből is rekonstruálható – többen (Szakál Lajos, Riskó Ignác, Pap Endre, Vahot Imre és Vachott Sándor) is a *Nemzeti Almanach* számára dolgoztak kézírataikon. A részvénytársaság formájában működő Almanach-Társaság az 1830-as évek végén jött létre Erdélyi János, Vahot Imre és Vajda Péter kezdeményezésére. A pénzügyi nehézségek és a lassan beérkező kéziratok miatt a Vajda által szerkesztett *Nemzeti Almanach* első kötete másfél éves készülődés után látott csak napvilágot. Erdélyi egy 1840 márciusi levelében így írt Csengery Imrének a már nyomtatás alatt lévő kötettről: „Sok új és nem hallott ifju jövend fel benne, olyan is ki nem hamar szálland le, csak isten is ugy akarja. Az *Auróra* régibb írói közül egy sem ir benne. De ifjak annál többen.”²⁵ Erdélyi szerint tehát egy új, részben még ismeretlen vagy kevésbé ismert alkotókból álló írói csoport lép az olvasóközönség elé az Almanach-Társaság első kiadványában. A már ismert nevek között találjuk Jósika Miklóst, Kuthy Lajost, Nagy Ignácot, Vajda Pétert, de Garay János, Erdélyi János, Pap Endre, Riskó Ignác, Vachott Sándor is képviseltette magát a kötetben. Két fiatalon meghalt író: Eördögh István és Lukács Lajos elbeszélései is helyt kaptak az almanachban, amelyről Vörösmarty a *Figyelmezőben* megjelent bírálatában a következőket írta összegzőképpen: „Kitetszik az átnézetből, hogy Nemzeti Almanachunk’ első évfolyama némi középszerűt is ad sok jeles mellett, de alig valami kivetendőt, ’s hogy az egyesület így indulva, jövő évekre reménydús aratást ígér.”²⁶ Ugyanakkor Vörösmarty úgy vélte, némi szigorúság és a kritikai szempontok következetesebb érvényesítése mindenképpen szükséges lenne ahhoz, hogy a következő kötet tökéletesen megérdemelje a *Nemzeti Almanach* címet.

²³ Vahot Imre Erdélyi Jánosnak, [Pozsony, 1839. júl. 23.] = ErdélyiLev I. 70.

²⁴ Vachott Sándor Erdélyi Jánosnak, Freywaldau, 1840. máj 26. = ErdélyiLev I. 111.

²⁵ Erdélyi János Csengery Imrének, Pest, 1840. márc. 12. = ErdélyiLev I. 103.

²⁶ VÖRÖSMARTY Mihály, *Almanachok = Uő., Vegyes prózai dolgozatok (1826–1841)*, s. a. r. BODOLAY Géza – HORVÁTH Károly, Bp., Akadémiai, 2000 (Vörösmarty Mihály Összes Művei 15.), 193.

Vachott Sándort az ún. almanachlára egyik jelentős képviselőjeként szokták számon tartani.²⁷ Jelentek meg költeményei az 1840-es évek népszerű divatlapjaiban, a *Nemzeti Almanach* első kötetében, valamint 1840 és 1843 között a Heckenast Gusztáv által kiadott *Emlényben*, továbbá az *Országgyűlési Emlék – Politikai történeti, szépirodalmi Almanachban*, amelyet Vahot Imre állított össze. Részt vett a kifejezetten emberbaráti, jótékonyági célok érdekében megszülető irodalmi vállalkozásokban is, így az Eötvös József szerkesztette *Árvízkönyvben*, a Császár Ferenc által 1844-ben kiadott *Aradi Vészlapokban*, majd pedig 1851-ben a szintén Vahot Imre szerkesztésében megjelenő *Losonczy Phönixben*. Még az 1840-es évek közepén felkérést kapott a *Book of Beauty* mintájára tervezett, de végül soha el nem készülő *Szépek könyve* című kiadványban való részvétellel is. Degré Alajos azt is feljegyezte, hogy 1842-ben az ifjúság fáklászenével üdvözölte névnapján Kossuthot, és pályázatot írtak ki az üdvözlő beszéd megírására. A bíráló bizottság tagjai Erdélyi, Garay és Vachott Sándor voltak.²⁸ 1842 januárjában a Kisfaludy Társaság tagja lett (ugyanabban az évben nyert felvételt Erdélyi János, Vajda Péter, Garay János, Gaal József, Lukács Móric és Kiss Károly). Székfoglalója a *Külföld rabja* című költemény volt. Végül 1843. október 7-én a Magyar Tudós Társaságba választották be levelező tagnak Kuthy Lajossal, gróf Dessewffy Emillel, Gorove Istvánnal és báró Kemény Zsigmonddal együtt, de abban szabályszerű előadással soha helyet nem foglalt.

Vachott tagja volt a Pesti Magyar Színház 1837-es megnyitása körül létrejövő Kör nevű művészeti egyesületnek, amely 1843-ban a Nemzeti Kör nevet vette fel. Az írókat, művészeket tömörítő társaság erős szálakkal kapcsolódott az ellenzéki mozgalmakhoz is. Székhelye először a Magyar utcában lévő Lamacs-féle vendéglő volt, majd hamarosan a Sebestyén tér és Lakatos utca sarkán álló Csiga vendéglőbe költözött. Az 1842-ben megjelent tagnévsor szerint Vachott Sándor mellett tagja volt Vörösmarty, Henszlmann Imre, Szontagh Pál, Egressy Gábor, Garay János, Frankenburg Adolf, Erdélyi János, Kuthy Lajos, Lendvay Márton, Vahot Imre, Bajza József, Barabás Miklós, Erkel Ferenc, Bártfay László, Fényes Elek, Pulszky Ferenc, Nagy Ignác, Kossuth Lajos, Tóth Lőrinc, Eötvös József, Trefort Ágoston, Teleki László – már befutott és pályakezdő írók, művészek, fiatal jogászok.²⁹

A Kisfaludy Sándor hetvenedik névnapja alkalmából Eötvös József kezdeményezésére rendezett „dalünnep” az intézményesült irodalom keretein kívül eső szerveződés volt. Az eseményre eredetileg a Magyar Tudós Társaságnak a Trattner-Károlyi-féle ház bérelt termeiben került volna sor 1843 márciusában, de a nagy érdeklődésre való tekintettel a helyszínt áttették a pesti vármegye házára. Az ott fellépő Eötvös, Garay János, Gorove István, Kuthy Lajos, Vajda Péter, Tóth Lőrinc és Vachott Sándor saját műveiket

²⁷ PÉNZES Balduin, *Az úgynevezett „Almanachlára”, Pannonhalma, 1937* (Pannonhalmi füzetek 19.), 4–5, 29–30, 86–91.

²⁸ DEGRÉ Alajos, *Visszaemlékezéseim*, s. a. r. UGRIN Aranka, Bp., Szépirodalmi, 1983 (Magyar századok), 16.

²⁹ Vö. VÖLGYESI Orsolya, *Bérczy Károly pályafutása = Uő., Írók, szerepek, stratégiák*, Bp., Ráció, 2010, 99.

adták elő, Erdélyi János Kisfaludy Sándor *Csobánc* című regéjét, Székács József pedig Garay üdvözlő versét olvasta fel. A kezdeményezés nem volt példa nélküli, hiszen Tóth Lőrinc a *Honderüben* megjelent írásában maga jelölte meg előzményként az immár többéves hagyománnyal rendelkező és intézményes keretek között működő irodalmi ünnepséget, amelynek az volt a feladata, hogy az 1830-ban elhunyt Kisfaludy Károly emlékét ápolja. Ennek a kezdeményezésnek a folytatójaként lépett a nyilvánosság elé Eötvös szellemi irányításával az az írói egyesület, amely immár a Kisfaludy Társaságtól függetlenül, a még élő Kisfaludy Sándor tiszteletére rendezett irodalmi ünnepet.³⁰ Tóth Lőrinc értelmezésében Kisfaludy Sándor a valódi nemzeti költők sorába tartozik, azok közé, „kiknek homlokára a' nemzetiség Istene' áldó kezekkel tűzte föl az égi sugárt kiknek hangja tömegeket ragad, kik az örök igazságnak s a kor' nagy eszméinek föl-kent és bátor apostolai. S ezek sorába tartozik a német Schiller, a lengyel Mickievitz, a magyar Vörösmarty s Kisfaludyak”.³¹ Tóth Lőrinc szerint Kisfaludy személyében az ünneplő közönség a haza legnépszerűbb költőjét köszönti, olyan költőt, akinek verseit mindenki ismeri, művei immár közkincsé váltak (a két testvérházában, Erdélyben és Magyarországon egyaránt), hiszen azok nemcsak magyar nyelven íródtak, de szellemükben is magyarok. Tóth Lőrinc szavaival egyébként összecsengenek Eötvös szavai, aki úgy vélte: „Kisfaludy nem irt egy sort, mellynek minden szava nem volna magyar; mert művei között vannak dicsők 's gyengébbek, fenségesek 's kevesbbé sikerültek talán, de olyan, melly nem e' hazának földjéből termett volna, melly minden gondolatában és érzelmében nem volna honi, – nem találtatható közöttök.”³² A Dalünnep nemcsak az irodalmi kultuszteremtés, de egy új írógeneráció megszerveződésének, önreprezentációjának is egyik fontos állomása volt az 1840-es években. Ebben a kontextusban hangzott el tehát Vachott Sándor *Kisfaludy Sándorhoz* című költeménye, amelynek záró sorai a hagyományteremtés igényét és egy új nemzedék fellépését jelentették be:

Üdv, hála zengjen, ősz költő, neked!
A' hű anyáknak forró keblein
Új nemzedék, a honnak új remény
Virula föl. Lánglelkü ifjuság,
Melly szebb jövőhez fűzi gondjait
'S közjóra fejlőd vágaktól hevül.
S e nemzedék nem lesz méltánytalan,
Hű lesz, becsülni mindig a jelest.
Szent érzelemmel fog gondolni rád,
'S üdv, hálaszót zeng, ősz költő, neked!³³

³⁰ Bővebben lásd VÖLGYESI Orsolya, *Egy siker kudarca: Kuthy Lajos pályafutása*, Bp., Argumentum, 2007 (Irodalomtörténeti füzetek 163), 129–134.

³¹ Idézi VÖLGYESI, *Egy siker kudarca...*, i. m., 130.

³² Idézi VÖLGYESI, *Egy siker kudarca...*, i. m., 130.

³³ VACHOTT Sándor, *Kisfaludy Sándorhoz* = VACHOTT Sándor *Versei*, Pest, Beimel, Pest, [1846], 121.

Ugyanakkor Tóth Lőrincnek a *Honderüben* megjelent írása szerint a Kisfaludy tiszteletére rendezett dalünnep azt is demonstrálta, hogy a különböző politikai táborokhoz tartozó és eltérő nézeteket képviselő megjelentek abban egyetértének, hogy „a nemzeti nyelv haladásunk’ sőt fönmaradásunk’ egyik föltétele, s ennek művelői méltó tisztelés’ tárgyai minden elnemfogult előtt.”³⁴ Így Kisfaludy Sándor köszöntése nem egyszerűen a költészet ünnepeként és egy új írói csoportosulás megmutatkozásaként értelmezhető, de az érdekegyeztető politika lehetséges színtereként is, ahol felmutathatók voltak a „nemzetiség” jövője szempontjából meghatározó, konszenzust teremtő alapértékek is. Tóth Lőrinc a rendezvény másik örömdetes eredményét abban látta, hogy a nemzeti nyelv ápolásában kitüntetett szereppel bíró női nem szép számmal képviseltette magát az ünnepségen. Vachott Sándor menyasszonya, Csapó Mária anyjával, Csajághy Erzsébettel és két nagynénjével: a későbbi Vörösmartynéval és Bajzánéval volt jelen az ünnepségen.³⁵ Úgy tűnik, a legnagyobb hatást rá vőlegényén kívül Eötvös tette:

Eötvöst életemben először ekkor láttam s hallám beszélni. A holdkirály — gondolám meglepetten, mert megpillantva őt, gyermekkori mesehősöm jutott élenken eszembe. Épen ilyennek képzeltem a halvány, átlátszó arcszínű holdkirályt, éjsötét hajával s merengő barna szemével, melyek életet és fényt, a csillagoktól nyertek. [...] Mintha a holdkirályt s égi kedvencét, a dalnokot látnám egymás mellett — gondolám, midőn Eötvös és Vachott Sándor egymással kezét fogva, álltak az emelvényen, ismét mese világomba tévedtetten.³⁶

Visszaemlékezése szerint ő is erős benyomást tehetett Eötvösre: „Oltárra lehetne állítani, valóságos kis madonna – mondá Erdélyihez, mint ez másnap s még igen sok más alkalommal, nekem s jegyesemnek beszélte.”³⁷

Vachott Sándor 1843-ban vette el Csapó Máriát. Csapóék Borz (ma Nyáry Pál) utcai otthona irodalmi szalonként működött az 1830-as, 1840-es években. Az édesanya, Csajághy Erzsébet révén a család rokonságban állt Bajza Józseffel, Csajághy Erzsébet egyik testvére, Júlia 1838-ban lett Bajza felesége. Másik testvére, Laura pedig 1843 májusában a nála huszonöt évvel idősebb Vörösmarty Mihállyal kötötte össze életét. A család nemcsak az irodalmi és színházi élet jeles személyeit látta vendégül otthonában, de szoros kapcsolatot ápoltak Pest vármegye politikai elitjével is: Vachott Sándor és Csapó Mária esküvőjén Dubraviczky Simon első alispán és Fáy András író, korábbi országgyűlési követek voltak a tanúk. Az édesapa, Csapó János királyi táblai ügyvéd (aki magát nemesembernek vallotta, és az ecsedi előnevet viselte, ám nemesi származása kétséges volt) legalább hét darab hamis váltót állított ki 1843. december 25. és 1844. április 27. között összesen 17 ezer pengőforint értékben. Közvetlenül az ügy kipattanása előtt, 1844. április 30-án Csapó búcsút vett családjától, és többé

³⁴ Idézi VÖLGYESI, *Egy siker kudarca...*, i. m., 133.

³⁵ CSAPÓ Mária, *Rajzok a multból. XIX. Dalünnep*, Figyelő, XXII. kötet (1887), 101.

³⁶ CSAPÓ, i. m., 101–102.

³⁷ Uo., 102.

senki nem látta őt.³⁸ Ez pedig azt is jelentette, hogy a későbbiekben Vachott Sándorra hárult a Csapó család magára maradt nőtagjainak a támogatása is. Csapó Mária testvérének, Etelkének 1845 januárjában bekövetkezett váratlan halála ihlette meg Petőfi Sándort, és így keletkezett a *Cipruslombok Etelke sírjáról* című versciklus. A Vachott testvérek még Pozsonyban, az 1843/44-es diéta idején ismerkedtek meg a pályája elején járó költővel, mikor is a fiatalabb fivér, Imre a *Pesti Hírlap* tudósítójaként volt jelen az országgyűlésen. Ekkor került Petőfi bensőséges barátságba Vachott Sándorral.

A Csapó családot sújtó tragédiák is hozzájárultak ahhoz, hogy Vachott az 1840-es évek közepén a vidéki életformát választotta, és leköltözött Tápiósápra. Innentől kezdve a család a körülmények alakulásától függően hol a fővárosban, hol attól távol próbálta berendezni életét. Az 1848-as változásokat követően Vachott ismét Pestre költözött, és hivatalt vállalt: még ez év őszén a Pénzügyminisztérium fogalmazója lett, innen került az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz a pénzügyi tárgyak elintézésére. 1848. december 1-től országos honvédelmi bizottmányi titkár, 1849. május 31-én pedig kinevezték a kormányzói hivatal polgári osztályának titkárává.³⁹ Vachott író- és nemzedéktársai közül többen is az újonnan megalakuló minisztériumokban kaptak állást, mint például Beöthy Zsigmond, Kuthy Lajos, Nagy Ignác, Papp Endre, Pulszky Ferenc, Reök István, Tóth Lőrinc és mindenekelőtt a tárcavezetéssel megbízott Eötvös. Farkas Gyula A „*Fiatal Magyarország*” kora című munkájában az 1830-as években színre lépő írógenerációról azt mondta: „1848-ban, a felelős minisztérium megalakításakor, mely e nemzedék politikai diadalát jelenti, majdnem mindnyájukkal találkoztunk: a kormány soraiban, minisztériumi vezető állásokban vagy fontos külföldi missziókban”⁴⁰ A népképviselői országgyűlés tagja lett az ifjúkori barátok közül Kazinczy Gábor és Riskó Ignác. Garay Jánost Eötvös nevezte ki a magyar királyi egyetem magyar nyelv és irodalom tanárává, Erdélyi pedig 1848 júniusában vette át Bajzától a Nemzeti Színház aligazgatói posztját. Szakál Lajos ekkor Békés megye főjegyzői tisztségét viselte, unokatestvére, Sárosi Gyula 1848-ban a felsőbb váltótörvényeszköz előadó bírója, majd 1849-től elnöke és végül kormánybiztos lett. Vachott nemzedéktársai tehát szinte kivétel nélkül pozícióhoz jutottak e rövid, ám annál meghatározóbb időszakban.

A szabadságharc utolsó hónapjaiban családjá, majd ő maga is Arday Károly segítségével Pesten és Pomázon húzódott meg. 1849 szeptemberében született meg fia, akit Arday iránt érzett hálájából Károlynak nevezett el. A szabadságharc alatti tevékenységéért Vachottot nem vonták felelősségre, így 1850 áprilisában Gyöngyösre mentek, és még 1847-ben vásárolt gyöngyöshalászi földjein gazdálkodott, amelyeket azonban

³⁸ Bővebben lásd KERÉNYI FERENC, *Biedermeier váltóhamisítás, a háttérben költészettel: A Csapó-ügy = Uő., Színek, terek, emberek: Irodalom és színház a 18–19. században*, szerk. SZILÁGYI MÁRTON, SCHEIBNER TAMÁS, Bp., Ráció, 2010 (Ligatura), 127–133.

³⁹ F. KISS ERZSÉBET, *Az 1848–1849-es magyar minisztériumok*, Bp., Akadémiai, 1987 (A Magyar Országos Levéltár kiadványai III.), 610.

⁴⁰ FARKAS GYULA, A „*Fiatal Magyarország*” kora, Bp., Magyar Szemle Társaság, 1932. 42.

kénytelen volt rövid idő múltán eladni.⁴¹ Vachotték – csakúgy mint ekkor a legtöbb író – komoly anyagi, egzisztenciális problémákkal küzdöttek: „April elején visszatesszük lakásunkat Gyöngyösre, halászi birtokocskám közelébe. Ott fogunk csendes-szegényül éldégléni. Tudod, ki megszokta, nem igen fél a szegénységtől, de még is nyomasztó, illy nagy családdal mint az enyém nem lenni gazdagabbnak. S jobb szeretném másra használni napjaimat, mint örökös finanszialis operatiókra. No de így van barátom jelenleg majd minden jobb magyar család.”⁴² Vachottot 1852 novemberében tartóztatták le, és mint ahogy ezt Deák Ágnes egy tanulmányában bizonyította, erre nem a bujkáló jóbarát, Sárosi Gyula rejtegetése, hanem egy házkutatás során lefoglalt, veszeléses tartalmúnak ítélt verskéziratok miatt került sor.⁴³ A pesti Újépületben (amely már egy korábban idézett, 1838-as levelében is feltűnt) a magánzárkában eltöltött néhány hónapos vizsgálati fogság következtében elméje elborult, 1861 áprilisában Schwartz Ferenc elmeorvosintézetében halt meg. Az OSZK kéziratárában őrzött, 1854 novemberében, Nagyrédén papírra vetett zaklatott hangvételű írása, a *Némi felvilágosítás sorsom felől* arról tanúskodik: Vachottot súlyos kényszerképzetek gyötörték. A börtönben kifejlődött kedélybetegségének okát abban látta, „hogy egy éjjel kábító füstölők, magneticus tükrök ’s falonáti suttogások azt adák tudtomra, miszerint a’ magyar kormányt szolgálván veszemre törekszenek.” Ezekből a suttogásokból – állítása szerint – az is kiderült: rendőrségi titkos ágensek által (akik olykor zsidók voltak) eddig is nehezítették életét, hátráltatták gazdálkodását, adóságokba kényszerítették, szegénységre juttatták, és lakhelyén továbbra is mérgezik kábító szerekkel.⁴⁴

Mint már arról korábban szó esett, az 1830-as évek végén többeket is meghihletett a Spielbergben raboskodó Lovassy László sorsa. Vahot Imre emlékirataiban közölte egy, még 1867. szeptember 8-i, Vandrák Andrásnak címzett levelét, amelyben leírta, hogy egykori professzoruk volt az egyetlen, aki évtizedekkel korábban határozottan kiállt a várfogságra vetett Lovassy László előtt fáklás zenével tisztelő eperjesi tanulóifjúság mellett.⁴⁵ A Vachott testvérek tehát kollégiumi társaikkal együtt demonstratív módon fejezték ki szolidaritásukat Lovassyékkal. Még inkább megrázhatta azonban

⁴¹ Az adásvételi szerződés, amely szerint a két tagosított, egykori úrbéres telket Pongrácz Bonó vásárolta meg, 1850. aug. 10-én kelt: OSZK Kt. Fond 20/15.

⁴² Vachott Sándor Erdélyi Jánosnak, Pomáz, 1850. március 28. = ERDÉLYI JÁNOS *Levelezése*, II. kötet, s. a. r. T. ERDÉLYI Ilona, Bp., Akadémiai, 1960 (A magyar irodalomtörténetírás forrásai 3.), 16.

⁴³ DEÁK Ágnes, *Vachott Sándor elfogatásának körülményei és dokumentumai, 1852*, Irodalomismeret, 2016, 2. sz., 40–49.

⁴⁴ OSZK Kt. Fond 20/16.

⁴⁵ „Hogy Ön tanítványából nem csak értelmes, jellemes embereket, hanem szabadelvű, jó hazafiakat is akart növelni, azt már csak azon tény is tanúsítja, miszerint utóbb Északamerikába kivándorolt s megtelepedett polgártársunk, Ujházy László lelkes beszédet tartván akkoron a várfogságra elítélt Lovassy László ügyében a tanuló ifjúság az én vezetésem alatt, fáklás zenével tisztelte őt meg, s az ezért az iskolai törvényszék büntetni akart bennünket, de mi nem érezvén magunkat bűnösöknek, ellenök szegültünk, s az akkori tanárok közül egyedül Ön pártolta ügyünket határozottan” VAHOT Imre *Emlékiratai*, Budapest, Aigner, 1881 (Nemzeti Könyvtár), 138–139.

a hazai közvéleményt, amikor az szembesülni kényszerült a börtönből 1840-ben szabaduló Lovassy fizikai és elmeállapotával.⁴⁶ Degré Alajos visszaemlékezésében a következőképpen írta le a Nagyváradon átutazó Lovassy köszöntését: „Eget rázó éljenre többek kíséretében a kaszinóépületből kilépett egy barna, halovány s megtörött, ifjú agg. Szacsvey megható beszédet tartott, Lovassy László érzéstől s gyengeségtől elfátyolozott hangon kezdett válaszolni, de beszédét nem fejezhette be, mert ereje elhagyta végképp, s csak úgy vezették vissza a terembe. E jelenet annyira hatott ránk, hogy képesek lettünk volna, ha Bécs valahol a szomszédságban esik, azonnal ostromlására indulni. [...] Szegény Lovassy László, nemsokára megőrült.”⁴⁷ Csengery Imre pedig egy, Erdélyinek írt levelében számolt be Lovassy állapotáról: „Lovassy László honn van Szalontán, de csak testileg; a szellem kiaszott. Lassú melancholicus észbetegséget hoza börtönéből. Egyedül társaságban van jobban, de ő azt kerüli, s magányt keres.”⁴⁸ Csapó Mária is megörökítette *Rajzok a múltból* című emlékirataiban a börtönből szabadult fiatalemberrel való megismerkedését, és úgy fogalmazott, a *Külföld rabja* című költeményt megíró Vachott Sándor Lovassy sorsában valamiképpen saját sorsának előképét látta meg:

Lovassy sorsa, még mielőtt én valaha láttam volna őt, mintha saját jövődjét érezte volna, Vachott Sándort mélyen, nagyon mélyen megrendíté. — Kedélye fellázadt, mint beszélé nekem, s oly fájdalom vett erőt szívén, melyet akarta vagy nem, ki kelle öntenie. — És tollat vön, és írt, mert írnia kelle, s Lovassy szenvedéseit megörökíté s mintha végzete, önnön gyászos jövődjének halvány szelleme sugallotta volna a rímeket tolla alá, oly művet teremté az akkor alig huszonhárom éves költő, mely az egész hazában visszhangzott, s melynek megjelenése után őt a tudományos akadémia s Kisfaludy társaság, egyhangúlag megválasztá tagjai közé. — Eötvös József báró, Byroni műnek mondá e költeményt, mely költőjét egymaga halhatatlanná tette, mely, szerinte a nagy angol lángész Childe Harold-ját is felül szárnyalta, egyszerű, de mély szépségeivel, s alig érkezik ez időben Deák Ferenc Pestre, fölkereste a »Kört«, hol Vachott Sándor az estéket tölteni szokta, s bemutatattá magának »A külföld rabja« című költői beszély nagyreményű íróját. Magasztalva emlegetni én is hallám Vörösmarty és Bajzától, még mielőtt Vachott Sándort személyesen ismertem, e költeményt, de magam még ekkor nem olvastam.⁴⁹

Vachott költeménye 1842-ben hangzott el a Kisfaludy Társaság ülésén, és a Társaság 1844-ben megjelent évlapjaiban látott először napvilágot, majd rövidesen megjelent

⁴⁶ „A király s Metternich herceg személyesen jöttek le az országgyűlés bezárására, s az országgyűlési ifjúság még a herceget is őszinte éljenrivalgással üdvözölte. De az örömpohárba mégis belevegyült egy ürömcsepp, amint az országházból kijöttünk, a cukrászboltban a sétatér szegletén megismertük Lovassy Lacit, ki a Spielbergből visszakерült, és csakhamar észrevettük, hogy a börtönben megőrült” PULSZKY, *i. m.*, 174.

⁴⁷ DEGRÉ, *i. m.*, 59.

⁴⁸ Csengery Imre Erdélyi Jánosnak, Nagyvárad, 1840. jún. 25. = Erdélyi Lev I. 120. Lovassy esetéről lásd még KÖVÉR György, *Hős – zavarban: Lovassy László megőrülése és szabadulása = História mezején: A 19. század emlékezete (Tanulmányok Pajkossy Gábor tiszteletére)*, szerk. DEÁK Ágnes, VÖLGYESI Orsolya, Szeged, Csongrád Megyei Levéltár, 2011, 127–140.

⁴⁹ CSAPÓ Mária, *Rajzok a múltból. XX. A külföld rabja*, Figyelő, XXII. kötet (1887), 100.

a költő 1846-ban, Beimel Józsefnél megjelent kötetének záródarabjaként. Csapó Mária visszaemlékezése alapján feltételezhetjük, hogy a költemény már a megjelenése előtt ismertté válhatott kéziratos formában is egy szűkebb nyilvánosság előtt. Ugyanakkor látható, hogy az 1830-as évek végéhez képest változtak a cenzúraviszonyok, hiszen egy Lovassyval foglalkozó költemény immár minden gond nélkül nyomtatásban is megjelenhetett. Sőt Tatay István 1847-ben középiskolások számára megjelent segédkönyvében Vachott Sándor összesen húsz verssel szerepelt, a *Külföld rabja* Vachott három másik költeményével együtt az elégia (másképpen „szenvének”) műfaját reprezentálta, többek között Vörösmarty *A magyar költő*, *Kisgyermek halálára*, Kisfaludy Károly *Mohács*, Berzsenyi *Búcsú Kemenesaljától* című műveinek társaságában.⁵⁰ Ugyanebben a kötetben Petőfi tizenhét verse, Kossuthnak pedig négy beszéde olvasható, 1847-ben tehát olyan válogatás került a tanulóifjúság kezébe, amely klasszikussá váló szerzők mellett a kortárs irodalom legjavát is tartalmazta.

Mikor aztán 1853 elején egy Gyöngyösről származó névtelen feljelentés alapján Darvas Lajos, Domján Pál ügyvéd és Kaszap János pásztói földbirtokosnál házkutatást tartott a csendőrség, Darvasnál több más vers kéziratával együtt a *Külföld rabja* című verset is felfogták.⁵¹ Vachott verse így vált egy gyanús politikai szervezkedés lehetséges bizonyítékává – hiszen eredeti jelentése ekkorra elhomályosult, és így a megtorlások után alkalmassá válhatott arra, hogy a hatalom számára veszélyes, az aktuális politikai helyzetre vonatkoztatható tartalmat hordozzon. Ezáltal pedig sorsa összekapcsolódott írójának sorsával, akit két hónappal korábban, 1852 végén ugyancsak veszélyesnek ítélt verskéziratok rejtegetése miatt vettek őrizetbe.

⁵⁰ TATAY István, *Költészeti és szónoklati remek*, magyar prosodiával, metrikával, s a költői és szónoki beszédnek és fajok rövid elméleti fölvilágosításával, *Szónokköltészeti és bölcsészeti osztályú tanulók... használatára*, Pest, Kilián, 1847, 131–137.

⁵¹ DEÁK Ágnes, „Forradalmi tartalmú költemény”: A Szózat tiltás és türés határmezsgyéjén az 1850–1860-as években = *Tiltva, tűrve, imádkozva, énekelve: Tanulmányok a Szózatról*, szerk. SZALISZNYÓ Lilla, reciti, Bp., 2017 (Hagyományfrissítés 5), 117.